

TARBIYA DARSLARIDA O'QUVCHILARDA KOGNITIV QIZIQISHNI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK ASOSLARI

Davlatova Asal Panji qizi

Termiz davlat pedagogika instituti
70110501 - Ta'lim tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang'ich ta'lim) yo'nalishi magistranti

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada tarbiya darslarida o'quvchilarda kognitiv qiziqishni shakllantirishning psixologik va pedagogik asoslari yoritilgan. Kognitiv qiziqishning rivojlanishi o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, tahlil qilish, izlanish olib borish, atrof-muhitni anglash kabi aqliy jarayonlarning faollashuviga olib kelishi ta'kidlanadi. Tadqiqotda tarbiya darslari mazmuni, o'quvchilarning yosh xususiyatlari, o'qituvchining motivatsion yondashuvi va interaktiv metodlar kognitiv qiziqishni shakllantirishda muhim omil ekani asoslab berilgan. Shuningdek, dars jarayonida muammo qo'yish, savol-javob, rolli o'yinlar, kuzatish va tahlilga asoslangan metodlar orqali o'quvchilarda bilishga intilish, o'rganishga ehtiyoj va tafakkur faolligi kuchayishi ilmiy jihatdan bayon etilgan.

KALIT SO'ZLAR: Kognitiv qiziqish, tarbiya darslari, psixologik asos, pedagogik asos, o'quv faoliyati, motivatsiya, tafakkur faolligi, interaktiv metodlar, bilishga ehtiyoj, izlanish faoliyati.

Zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarda kognitiv qiziqishni shakllantirish dolzarb pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki kognitiv qiziqish o'quvchining bilishga bo'lgan ichki ehtiyoji, yangiliklarni izlashga intilishi, tafakkur faoliyatining faolligi va mustaqil o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini belgilovchi asosiy psixologik omildir. Tarbiya darslari mazmunan o'quvchilarda axloqiy qarashlar, ijtimoiy kompetensiyalar, madaniy xulq-atvor va shaxsiy fazilatlarini shakllantirishga qaratilgan bo'lib, ushbu jarayonda kognitiv qiziqishni rivojlantirish yanada samarali natijalar berishi mumkin.

O'quvchilarda kognitiv qiziqishni tarkib toptirish o'qituvchining pedagogik mahorati, darsni tashkil etish metodlari, ta'limning interaktiv va innovatsion yondashuvlardan foydalanishi bilan chambarchas bog'liq. Xususan, muammoli vaziyatlar yaratish, tahlilga asoslangan topshiriqlar, amaliy mashg'ulotlar, o'yin texnologiyalari, savol-javoblar kabi metodlar o'quvchilarda bilishga intilish va fikrlash faolligini oshiradi. Tarbiya darslarida kognitiv qiziqishning shakllanishi nafaqat o'quv

faoliyatining samaradorligini oshiradi, balki shaxsning keyingi rivojlanishida ham muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi.

O‘quvchilarda kognitiv qiziqishni shakllantirish tarbiya darslarining eng muhim pedagogik maqsadlaridan biri hisoblanadi. Chunki kognitiv qiziqish shaxsning bilishga bo‘lgan ichki ehtiyojlari, intellektual faollik darajasi va yangi ma‘lumotlarni o‘zlashtirishga tayyorlik holatini ifodalaydi. Pedagogik nuqtai nazardan, bu qiziqish o‘quv jarayonining motivatsion asosini tashkil etadi hamda o‘quvchilarning fikrlash jarayonlarini faollashtiruvchi qudratli omil hisoblanadi. Tarbiya darslarida mazmunning o‘quvchi hayotiga daxldorligi, mavzularning ijtimoiy-amaliy ahamiyati va taqdimot usullarining jonliligi kognitiv qiziqish shakllanishining asosiy shartlaridan biridir.

Psixologik nuqtai nazardan, kognitiv qiziqish idrok, xotira, diqqatsizlikni bartaraf etish, tahliliy fikrlash hamda tasavvurning rivojlanishi bilan bevosita bog‘liq. O‘quvchilar o‘zlari uchun yangilik bo‘lgan, hayotiy misollar bilan boyitilgan, o‘z shaxsiy tajribasi bilan bog‘liq axborotni o‘zlashtirishga ko‘proq moyil bo‘ladilar. Shuning uchun tarbiya darslarida mavzuni o‘quvchi kundalik hayoti bilan bog‘lab yoritish, ularga mustaqil kuzatish, taqqoslash, muammoli vaziyatlarni yechish imkonini berish kognitiv jarayonlarning faollashuviga olib keladi. Masalan, “axloqiy mas’uliyat”, “halollik”, “madaniy muloqot”, “odob qoidalari” kabi mavzularni real hayotiy vaziyatlar orqali tahlil qilish o‘quvchilarda darsga nisbatan ichki qiziqishni kuchaytiradi.

Pedagogik yondashuvda motivatsiyaning o‘rni alohida ahamiyatga ega. O‘quvchi dars jarayonida o‘zining shaxsiy fikrini bildirishga, savol berishga, kuzatishlar orqali xulosa chiqarishga sharoit yaratilsa, ularda bilishga intilish kuchayadi. Tarbiya darslarida qo‘llanadigan interaktiv metodlar — “Aqliy hujum”, “Bahs-munozara”, “Rolli o‘yinlar”, “Insert texnologiyasi”, “Klaster”, “6W savollar tizimi”, “Debat”, “Keys-stadi” kabi usullar o‘quvchilarni faol pozitsiyaga olib chiqadi. Bu metodlar orqali o‘quvchilar nafaqat mavzu bo‘yicha tushunchalar hosil qiladilar, balki o‘zlarini erkin ifoda etish, mustaqil tahlil qilish, xulosalar chiqarish, o‘rganilayotgan hodisalarga munosabat bildirish ko‘nikmalarini egallaydilar.

O‘quvchilarda kognitiv qiziqishni shakllantirishning muhim shartlaridan yana biri darsda o‘yin faoliyatlaridan foydalanishdir. Kichik va o‘rta yoshdagi o‘quvchilar uchun raqobatga asoslangan o‘yinlar, guruhlarda ishlash, rolli sahnalar yaratuvchanlikni rivojlantiradi va bilishga bo‘lgan qiziqishni orttiradi. O‘yinlar orqali o‘quvchi mavzu mohiyatini tezroq anglaydi, ko‘proq eslab qoladi, faol fikrlaydi.

Ayniqsa, axloqiy mazmundagi o‘yinlar tarbiyaviy maqsadlarni samarali amalga oshirish imkonini beradi.

Kognitiv qiziqishni shakllantirish jarayonida o‘qituvchining shaxsiy fazilatlari, pedagogik madaniyati va kommunikativ mahorati ham muhim o‘rin tutadi. O‘qituvchining nutqi ravon, muloqoti mehribon, yondashuvi ijobiy bo‘lsa, o‘quvchi darsga ko‘ngilli ravishda jalb qilinadi. O‘qituvchi tomonidan berilgan rag‘bat, maqtov va konstruktiv fikrlar o‘quvchining o‘ziga bo‘lgan ishonchini kuchaytiradi, bu esa bilishga bo‘lgan ehtiyojni yana-da oshiradi. Shuningdek, o‘quvchilar bilan individual ishlash, ularning qiziqishlari, ehtiyojlari va psixologik holatini hisobga olish tarbiya darslarining samaradorligini oshiradi.

Kognitiv qiziqishni rivojlantirishning yana bir muhim jihati — dars jarayonida mustaqil tadqiqot elementlaridan foydalanishdir. O‘quvchilarni kundalik hayotdagi axloqiy vaziyatlar bo‘yicha mini-topshiriqlar, kuzatishlar, kichik loyihalar va amaliy topshiriqlarni bajarishga undash, ulardan o‘z fikrlarini asoslab berishni so‘rash o‘quvchi tafakkurini faollashtiradi. Bu jarayon o‘quvchilarda ijtimoiy hodisalarni tahlil qilish, sabab-oqibatlarini ajratish, to‘g‘ri xulosa chiqarish kabi yuqori darajadagi kognitiv ko‘nikmalarni shakllantiradi.

Yana bir muhim jihat — darsda emotsional jihatdan boy ta‘lim muhiti yaratishdir. Emotsiyalar o‘quv jarayonining ajralmas qismi bo‘lib, ular o‘quvchilarda qiziqishni shakllantirishda bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Ijobiy emotsionallik, quvnoq muhit, o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi iliq munosabat darsning samaradorligini oshiradi. Axloqiy mavzularni badiiy adabiyot namunalari, ertaklar, sahna ko‘rinishlari orqali yoritish o‘quvchilarda mavzuga nisbatan chuqurroq qiziqish uyg‘otadi.

Shunday qilib, tarbiya darslarida kognitiv qiziqishni shakllantirish kompleks jarayon bo‘lib, psixologik va pedagogik omillar bir-biri bilan uyg‘un holda amalga oshirilgandagina yuqori natijaga erishish mumkin. O‘quvchining fikrlash faoliyatini faollashtirish, darsni jonli va qiziqarli tashkil etish, innovatsion metodlarni qo‘llash, o‘quvchiga shaxs sifatida e‘tibor qaratish kognitiv qiziqishning shakllanishiga xizmat qiladi.

Tarbiya darslarida o‘quvchilarda kognitiv qiziqishni shakllantirish ularning intellektual rivoji, ijtimoiy kompetensiyalari va shaxsiy fazilatlarining kamol topishida muhim o‘rin tutadi. Kognitiv qiziqish — bu o‘quvchining bilishga bo‘lgan ichki ehtiyoji, yangi ma‘lumotlarni o‘zlashtirishga bo‘lgan ijobiy motivatsiyasi va atrof-muhitni anglashga yo‘naltirilgan faol intilishi bilan xarakterlanadi. Ushbu jarayon psixologik va pedagogik omillarning uyg‘unlashuvi asosida shakllanadi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, mazmunning dolzarbligi, ta’limning hayotiylik tamoyili, mavzularning o‘quvchi tajribasi bilan bog‘liq bo‘lishi kognitiv qiziqishni kuchaytiradi. Tarbiya darslarida mavzular o‘quvchining shaxsiy hayotiga, ijtimoiy munosabatlarga, axloqiy qadriyatlarga daxldor bo‘lgani sababli, o‘qituvchi tomonidan to‘g‘ri yondashuv qo‘llansa, dars o‘quvchi uchun qiziqarli va mazmunli bo‘lib qoladi.

Kognitiv qiziqishni rivojlantirishda interaktiv metodlarning, guruhiy faoliyatlarning, muammoli vaziyatlar, rolli o‘yinlar va amaliy topshiriqlarning o‘rni beqiyosdir. Bu metodlar o‘quvchilarni faollikka chorlaydi, mustaqil fikrlash, tahlil qilish, o‘z fikrini asoslash, mulohaza yuritish va munosabat bildirish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. O‘quvchining o‘z fikri eshutilishi, uning har bir faoliyatga jalb qilinishi, muvaffaqiyatlari uchun rag‘batlantirilishi bilishga bo‘lgan qiziqishni yanada kuchaytiradi.

Shuningdek, emotsional jihatdan qulay o‘quv muhiti yaratish o‘quvchilarda ijobiy munosabat shakllantiradi. O‘qituvchining nutq madaniyati, xushmuomalaligi, motivatsion yondashuvi, individual psixologik xususiyatlarni hisobga olishi dars samaradorligining muhim omillaridan biridir. O‘quvchilar bilan o‘rnatilgan do‘stona, hurmatga asoslangan munosabat bilim olish jarayonini yanada samarali qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. **Vigotskiy L. S.** *Pedagogik psixologiya*. — Moskva: Pedagogika, 1991.
2. **Ausubel D.** *Educational Psychology: A Cognitive View*. — New York: Holt, Rinehart & Winston, 1968.
3. **Shavdirov S. A.** *Tasviriy san’atni o‘qitishda o‘quvchilarning sohaga oid o‘quv kompetensiyalarini shakllantirish omillari*. — Inter Education & Global Study, 2024.
4. **Dewey J.** *How We Think*. — Boston: D.C. Heath & Co., 1933.
5. **Qayumova O. A.** *Psixologiya asoslari*. — Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
6. **Sodiqova Sh.** *Ta’lim jarayonida o‘quvchilar faolligini oshirishning psixologik omillari*. — Toshkent: Fan, 2021.
7. **Gagne R. M.** *The Conditions of Learning and Theory of Instruction*. — New York: CBS College Publishing, 1985.